

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ЕМОЦІЙ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розкриваються погляди В. О. Сухомлинського на роль емоцій в естетичному вихованні дітей дошкільного віку.

Ключові слова: емоції, естетичне виховання, діти дошкільного віку, В. О. Сухомлинський.

В умовах становлення національної держави, відродження духовної культури українського народу постає гостра потреба у вихованні всебічно розвинутої особистості, здатної спрямовувати свою життєдіяльність у русло гуманістичного розвитку суспільства і саморозвитку на підґрунті засвоєння загальнолюдських цінностей.

У дитячі роки закладаються основи інтелекту людини, формуються різноманітні потреби, погляди, ідеали, тому цей період є найбільш сприятливим і відповідальним. Чим раніше й активніше відбувається процес залучення до прекрасного, тим більш він ефективний, тим ґрунтовніше й глибше формуються естетичні інтереси.

Першочергового значення набуває впровадження у шкільну практику досягнень психолого-педагогічної науки і перспективного педагогічного досвіду. У становленні освіти важко переоцінити значення педагогічної спадщини видатного педагога ХХ століття Василя Олександровича Сухомлинського. Вона, розкриваючи найважливіші проблеми навчання і виховання, є нині надійним підґрунтям розбудови національної освіти України.

У творчості В. О. Сухомлинського широко представлені проблеми проектування і розвитку особистості, ефективного використання народної педагогіки, удосконалення розумового виховання, формування моральної та естетичної культури, піднесення ефективності трудового виховання, зміцнення співдружності школи, сім'ї і громадськості, формування психолого-педагогічної культури вчителя,

удосконалення управління школою та інші. Читаючи твори В. О. Сухомлинського, легко помітити, якими сучасними й актуальними є нині ідеї, думки, досвід видатного педагога, що набув нового звучання в умовах модернізації освіти незалежної України. Ось чому з роками не згасає, а, навпаки, зростає інтерес до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Вагомий науково-практичний внесок у розробку проблеми емоційно-естетичного розвитку особистості дітей дошкільного віку зробив саме В. О. Сухомлинський, який багато в чому випереджав свій час. Проблеми, що хвилювали педагога, охоплювали практично всі аспекти теорії і практики виховання, дидактики. Його педагогічна система адекватна реальній дійсності й тим завданням, що стоять перед закладами освіти в галузі виховання.

Видатний педагог уміло поєднував у своїй діяльності теорію і практику виховання в галузі емоційно-естетичного розвитку школярів. Не обійшов він увагою і дітей дошкільного віку. Система емоційно-естетичного розвитку дітей дошкільного

та молодшого шкільного віку в більшості визначає формування емоційно-естетичного і загального духовного багатства особистості в майбутньому. Творча спадщина педагога тому і представляє наукову цінність, життєву силу, бо це надбання вчителя, який вводив нове, перевіряв свої теоретичні положення в умовах повсякденної роботи з дітьми. Його ідеї про емоційно-естетичне виховання дітей

викладено в багатьох публікаціях і їх треба розглядати як цілісність.

Продовжуючи розвивати ідеї видатних педагогів, психологів, добре знаючи психологічні особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, важливе місце педагог відводив сприйманню – найважливішому психічному процесу, завдяки якому предмети і явища навколишнього світу, відбиваючись у свідомості, породжують почуття і переживання [1, с. 241]. У духовному розвитку дітей молодшого віку сприймання відіграють важливу роль. Будучи переконаним у тому, що діти з перших кроків свідомого життя відзначаються конкретністю, образністю та емоційністю думок, суджень, він дійшов висновку: чим менша дитина, тим більшою мірою забарвлюється різними переживаннями, емоційними відгуками все, що вона сприймає, робить, думає. Дитяче емоційне ставлення до предметів, явищ, людей є її оцінкою навколишнього світу.

У своїй практичній роботі з дітьми він показав, як важливо враховувати своєрідність дитячого емоційного ставлення до дійсності, джерелом якого є відчуття і сприймання. З цією метою педагог-новатор намагався посилити емоційно-естетичний вплив окремих елементів навколишнього світу, особливо тих, у яких узагальнюються важливі суспільні явища, людські взаємини, діяльність. Для 6-річних дітей, на його думку, одним з таких прийомів є драматизація казок, оповідань, балад. Для більш старших – розкриття ідей, які б збуджували емоції соціального порядку, використання обставин щоденного життя дітей для того, щоб активне емоційне ставлення до навколишньої дійсності формувало й зміцнювало в них насамперед високі естетичні почуття.

В. О. Сухомлинський, виходячи з свого багаторічного досвіду, стверджував, що дуже важко переоцінити значення емоційно-естетичного ставлення до дійсності в молодшому віці для духовного розвитку вихованців. Адже від того, якими думками, ідеями пробуджуються почуття дитини, яке відношення мають ці ідеї до передової суспільної практики, значною мірою залежить формування її думок, переконань, поглядів на життя [1, с. 247]. Отже, педагог був переконаний в тому, що думки дітей невід'ємні від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання є вимогою, що висувається законами розвитку дитячого мислення. «Для дитини, – писав В. О. Сухомлинський, – кінцева мета оволодіння знаннями не може бути головним стимулом його розумових зусиль, як у дорослого. Джерело бажання навчатися – в самому характері дитячої розумової праці, в емоційному забарвленні думки, в

інтелектуальних переживаннях» [7, с. 68]. Він довів, що почуття найглибше відображають суть особистості дитини, вони захоплюють дитину повністю, значно сильніше, ніж дорослу людину. Діти від природи не вміють приховувати своїх почуттів. Цю властивість дитячої природи Василь Олександрович називає «прекрасним станом дитинства».

Дитина від природи здатна більше радіти, ніж журитися. Знаючи цю особливість дитячої природи, вихователь повинен підтримувати в дітях насамперед почуття радості, захоплення та інші позитивні емоції. Працюючи з дитячим колективом, В. О. Сухомлинський зробив висновок, що для дітей характерна мінливість почуттєвих асоціацій. Почуття дітей можуть бути сильними, але не завжди стійкими. Дитина може швидко і легко переходити від одного емоційного стану до цілком протилежного.

Однак дитячі почуття не проходять безслідно. Вони стають ґрунтом, на якому розвиваються ті чи інші якості особистості, риси вдачі. Думки В. О. Сухомлинського про винятково велику роль почуттів у вихованні і навчанні схиляються до того, що почуття має поступитися першістю емоціям. Ні, педагог вимагав не пріоритету емоцій, а злиття думки і почуттів, «гармонії розуму і серця», у якій, за його твердженням, серцю належить найтонша, найніжніша мелодія.

У молодшому шкільному і дошкільному віці естетичні емоції виникають найчастіше. Сила емоційної реакції обернено пропорційна можливостям вищих нервових центрів адекватно реагувати на дану ситуацію. Зважаючи на це, В. О. Сухомлинський закликав відкривати перед дитиною щось одне з навколишнього світу, але так, щоб «шматок життя загравав усіма кольорами веселки» [7, с. 41].

Педагог-новатор вважав, що «беземоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язані й фізіологічні процеси, що відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль» [4, с. 45-46].

Надаючи виключно великого значення емоційній основі всього освітнього процесу, В. О. Сухомлинський зазначав, що «без надійної емоційної основи неможливе не тільки успішне, а й взагалі нормальне навчання. Відсутність єдності емоційного виховання й пізнання світу – одне з найживучіших і найнебезпечніших джерел байдужого ставлення до знань і зрештою небажання вчитися». Ідеям К. Д. Ушинського про те, що без емоційного виховання навчання стає обезкровленим, павлівський педагог надав більш глибокий зміст та значення вихідного принципу виховання, зробив їх основою всього

педагогічного процесу.

Для успішної реалізації усіх умов виховання – активного пізнання, емоційного переживання, спілкування та діяльності – В. О. Сухомлинський спеціально організовував так звані «емоційні ситуації». У своїх працях він обґрунтував це поняття і показав його практичне застосування. Він довів, що у вихованні дітей емоційна ситуація зберігає своє значення і набуває рис самостійної дитячої творчості з яскраво вираженим емоційним забарвленням. Саме вони, незважаючи на спонтанність виникнення, включають дітей у морально-ціннісну діяльність, в ході якої вони можуть виявити весь спектр найкращих людських якостей, сприятимуть тому, що найтонші порухи серця іншої людини й відповідає на них власними духовними порухами [5, с. 522].

Проблема емоцій та емоційних ситуацій, їх важливості, впливу на якість засвоєння знань та формування особистості відображається майже в кожній роботі В. О. Сухомлинського. Вона розглядається педагогом з двох сторін: по-перше, – це активізуюча роль позитивних емоційних переживань під час засвоєння знань, вмінь та навичок, по-друге, це – важливість та необхідність емоційного виховання особи, яка формується. Від того, наскільки органічно поєднуються раціональна та емоційна оцінки оточуючого світу, залежить глибина відображення пізнаного людиною в її особистій діяльності: душевність, сердечність, особисте ставлення людини до інших, до речей і до себе.

Прикладом того, як можна організувати перехід від дошкільного до шкільного віку є досвід Павлівської школи. Таким ланцюгом, яким вони з'єднали два періоди, є «Школа радості» для шестирічок, заняття під блакитним небом. «Школа під голубим небом» – це своєрідна творча лабораторія, у якій відбувався складний процес фізичного загартування, розумового розвитку, духовного становлення емоційно-естетичного росту, ідейного пробудження дітей. Підготовці дітей до вступу в школу Василь Олександрович надавав великого значення. На його думку, діти повинні бути готові до школи не тільки за їх фізичним, розумовим розвитком, а й за емоційною готовністю, щоб школа не стала для них тягарем, а стала «Школою радості». Головним завданням «Школи під голубим небом» на початку її створення було завдання дістати перше уявлення про індивідуальні особливості кожної дитини, розпочати те пізнання дітей, яке в чужого розумного педагога не припиняється ні на один день, і без якого не можна уявити успішне виховання.

З кожним роком учителі «Школи під голубим небом» переконувались в тому, що підготовка дошкільників до навчання в школі – це лише

одне із завдань. Найголовніше – розпочати проникнення педагога в духовний світ дитини, розпочати вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів. В. О. Сухомлинський акцентував увагу на тому, що вивчати дитину, пізнавати особливості її психіки, осягати її духовний світ – це означає бачити взаємодію дитини з навколишнім світом, з речами і явищами, людьми і природою. Цей живий контакт з природою і відбувся в «Школі під голубим небом». Педагог стверджував, що не можна знати дитину, вивчати, спостерігати її, якщо між дитиною і вчителем – вчительський стіл. Виховання і навчання ні в якому разі не повинно починатися лише за партою. Тому його оригінальні «уроки мислення», були спрямовані на те, щоб жодний вихованець не залишився байдужим до оточуючої краси природи, щоб ця краса робила їх добрішими, щирішими. Вчений-педагог бачив в красі природи могутнє джерело енергії думки, «перед лицем краси я бачу кожную дитину такою, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою повинна бути» [6, с. 211].

Досвід педагогічного колективу Павлівської школи переконує, що в процесі навчально-виховної роботи у дітей дошкільного віку формується емоційний відгук на різноманітні виразні засоби, на найпростіші художні образи. Діти цього віку починають не тільки бачити, а й усвідомлювати початкові естетичні якості в творах мистецтва. Вони здатні розрізняти більш тонші відмінності, робити більш детальніші співвідношення, знати виразніші слова. Вони запам'ятовують поетичні образи із різноманітних художніх творів та використовують їх в своїй мові. У них формується інтерес до красивого в навколишньому середовищі та мистецтві, до різноманітних видів художньої та ігрової діяльності, продовжує розвиватися художня творчість, але деякі задумки іще недостатньо стійкі. Таким чином, дошкільний вік – це перехід, що характеризується становленням естетичного розвитку, удосконалення якого проходить під впливом виховання, яке направлено на вирішення конкретних завдань, які випливають із мети естетичного виховання та його значення в розвитку особистості.

У своїх працях В. О. Сухомлинський торкався різноманітних проблем всебічного, гармонійного виховання молодого покоління, глибоко розкрив цілі, завдання і шляхи формування особистості, зазначаючи при цьому, що успіх справи забезпечується серйозним, цілеспрямованим педагогічним впливом на дитину вже з раннього віку. Його унікальна система навчання молодших дітей у «Школі радості» переконливо довела, що В. О. Сухомлинський не лише продовжив, а в нових умовах, з новою силою доповнив і

розвинув дошкільну педагогіку.

Працюючи з дошкільниками в «Школі радості», В. О. Сухомлинський уже тоді намагався об'єднати в колектив дітей з різними характерами, психологічними особливостями, створюючи таку обстановку, в якій дитина відчувала б себе частиною єдиного цілого. Він був упевнений, а його багаторічна праця з колективом дітей у Павлівській школі підтвердила його думку про те, що діти, переживаючи спільну емоційну оцінку того, що пізнають, прагнуть до активної діяльності, в колективних діях виявляють свої почуття й разом з ними своє особисте ставлення до світу, до людей, до самих себе, але ж якщо в колективній діяльності немає яскравого емоційного життя, то в ній не можуть формуватися моральні уявлення, поняття, переконання, ідеї. Особливо велике значення має врахування цієї закономірності, на думку педагога, в роботі вихователів та учителів початкових класів. Отже, «емоційно насичені вчинки – це віконця, через які дітям відкривається світ ідей, і треба, щоб кожна дитина пройшла школу емоційно багатой, ідейної-повноцінної поведінки в колективі, доки перед нею відкриються громадянські виднокруги» [4, с. 466].

В.О. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей, молодшого і старшого поколінь, психологічний клімат у соціальних групах і ті фактори, що його зумовлюють. Виняткова педагогічна спостережливність, душевна проникливість, палка любов до дітей, невтомна наполеглива дослідницька робота сприяли всебічному пізнанню й розкриттю різних-відтінків психологічного життя дитини, виявленню особливостей її почуттів, намірів, сподівань, мрій.

В. О. Сухомлинський уміло використовував психологічні особливості молодших школярів та дітей-дошкільників: сприйняття, емоційність, образність мислення та інші, які стимулюють розвиток фантазії. У «Школі радості» діти вчилися інсценувати пісні, створювали власні мелодії, грали на музичних інструментах. Гра молодших школярів на дитячих музичних інструментах, на думку В. О. Сухомлинського, має бути тісно пов'язана з сюжетами казок, з малюнками дітей. Із захопленням діти навчаються гри на сопілках, які виготовляють власноруч. Підбираючи на слух знайомі мелодії українських народних пісень, вони створюють їх неповторне звучання, навчаються імпровізувати. Педагог стверджував, що народна музична мелодія як засіб естетичного виховання відкриває в

кожному серці животворне джерело людських почуттів, виховує душу. Він неодноразово підкреслював, як важливо вихователям знати індивідуальні особливості своїх вихованців, їхні переживання, інтереси, здібності. Так, діти дошкільного та молодшого шкільного віку надзвичайно емоційні, мислять конкретно. Слухаючи розповіді дорослих, дитина відчуває себе учасником подій. Саме цю особливість віку і слід, на думку Василя Олександровича, використовувати у вихованні емоційно-естетичних почуттів.

Багатий, глибоко психологічний і гуманістичний напрям роботи В.О. Сухомлинського з шестирічками свідчить про те, що він не ототожнював їх з семирічними школярами, а розумів їхній вік як особливий, такий, що вимагає своєрідних виховних завдань, відповідних швидше завданням повнішого розкриття вікових можливостей дітей і підготовки їх до шкільного навчання. Надзвичайно важливе і те, що В.О. Сухомлинський наголошував на необхідності для вчителя розуміти своєрідність віку шестирічок.

Таким чином, дошкільний та молодший шкільний вік має свої особливості. Емоційна сфера молодшого школяра особливо сприятлива до зовнішніх впливів, вона гостро реагує на звуки, барви, явища та форми навколишнього світу. Варто зазначити, що цей період життя дитини найбільш сприятливий для формування естетичних переживань, почуттів, смаків, тісно пов'язаний з емоційною сферою, а все нею пережите надовго фіксується і залишається у свідомості. Допущені у дошкільному та молодшому шкільному віці помилки в естетичному вихованні важко, а іноді й неможливо виправити в старших класах. Цей вік є надзвичайно важливим на шляху формування всієї системи ставлення людини до навколишньої дійсності. Зокрема, таких цінних і необхідних якостей людської особистості, як здатності до співчуття, творчої активності, самостійності мислення і суджень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. Вибрані твори : в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 209-396.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори : в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 403-613.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 283-581.
4. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина. Вибрані твори : в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 203-217.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7-279.